

УДК 342.34

DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i86.2412>*О. А. Колодій*

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Передусім варто зазначити, що соціально-економічні гарантії передбачають відповідне середовище, що забезпечує вільне використання прав і свобод. Це і соціальна стабільність, і належні виробничі можливості, і широка сформована система установ, що дають можливість обслуговувати усі види соціальних потреб суспільства [1, с. 76–77]. Інколи стверджують, що «<...> економічні гарантії – це умови, способи і засоби економічної системи держави, яка включає в себе ринкову економіку, спосіб виробництва, різноманітні форми власності, економічну свободу членів суспільства та їх об'єднань для фактичної реалізації прав і свобод. У своїй основі – це базисні гарантії суспільства з елементами надбудови (система господарства)» [2, с. 12–13].

Грунтуючись на зазначених визначеннях, можна констатувати, що загальносоціальні економічні гарантії конституційно-правового статусу українського народу – це система умов, засобів та способів забезпечення правового положення українського народу в національному суспільстві та державі, серед інших народів, закордонних суспільств та держав, міжнародних об'єднань, що функціонують у сфері економіки.

Найбільш важливими загальносоціальними економічними гарантіями конституційно-правового статусу українського народу варто визнавати загальнонародну та приватну власність, змішану економічну систему, свободу економічної діяльності.

Цінність загальнонародної та приватної власності як загальносоціальних економічних гарантій конституційно-правового статусу українського народу полягає в тому, що вони покликані забезпечувати майнову основу життєдіяльності всього українського народу та його найбільш важливих представників – громадян України.

Беззаперечно, для гарантування конституційно-правового статусу українського народу найбільш важливим є закріплення його права власності у ст. ст. 13 та 14 Конституції України, що свідчить про розуміння законодавцем її суспільної корисності та загальнонародного призначення, адже воно має гарантувати інтереси всього українського народу. Саме тому зазначена гарантія і передбачена в ч. 4 ст. 13 Конституції України, яка встановлює правило, згідно з яким «держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом» [3]. Це ж можна стверджувати і стосовно приватної власності, адже в ч. 1 ст. 41 регламентовано: «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності», а в ч. 4 ст. 41 Конституції України зазначено: «Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним» [3].

Водночас варто визнати, що ефективності забезпечення права власності українського народу як загальносоціальної економічної гарантії його конституційно-правового статусу завдає істотної шкоди ототожнення права власності українського народу із правом державної та комунальної власності. У зв'язку із чим пропонуються висновки на зразок таких: «<...> зважаючи на зміст чинного цивільного законодавства, визнання українського народу в положеннях Цивільного кодексу України суб'єктом права власності має декларативний характер. Смыслового цивільно-правового навантаження така конструкція в собі не несе, оскільки реальних механізмів реалізації цього права у класичному цивілістичному розумінні не розроблено.

Слід або доповнити положення Цивільного кодексу України щодо порядку здійснення органами державної влади права власності українського народу, окресливши їх цивільно-правовий статус водночас, або відмовитися від цивільно-правового декларування положень про право власності українського народу, зазначаючи форми приватної, державної та комунальної власності» [4, с. 123].

Досліджуючи змішану економічну систему як загальносоціальну економічну гарантію конституційно-правового статусу українського народу, варто насамперед зазначити, що вона є певною модифікацією ринкової економіки. Останню в економічній науці визначають неоднозначно, а саме: «Ринкова економіка – економічна система, заснована на принципах вільного підприємництва, у якій роль основного регулятора економічних відносин відіграє ринок. Ринкова економіка – форма економічної організації, за якої координація дій здійснюється на основі взаємодії на ринках вільних приватних виробників і вільних індивідуальних споживачів. Ринкова економіка – соціально-економічна система, що розвивається на основі приватної власності і товарно-грошових відносин. Ринкова економіка спирається на принципи свободи підприємництва і вибору. Ринкова економіка – економіка, організована на основі ринкової саморегуляції, за якої координація дій учасників здійснюється державою, а саме законодавчою та судовою владою безпосередньо, а виконавчою тільки опосередковано, шляхом запровадження різних податків, зборів, пільг тощо. Це економіка, у якій тільки рішення самих покупців, постачальників товарів і послуг визначають структуру розподілу» [5].

У юридичній науці здебільшого зазначається, що «ринкова економіка – система економічних і правових відносин, пов'язаних з обміном товарів і послуг, у результаті яких формуються попит, пропозиція, ціна. Ґрунтується на принципах вільного підприємництва, різноманітності форм власності на засоби виробництва, ринкового ціноутворення, договірних відносин між суб'єктами господарювання, обмеженого втручання держави в господарську діяльність» [6, с. 324].

Ураховуючи викладене, можна стверджувати, що перевагами ринкової економіки є те, що вона забезпечує рівноправність різних форм власності, економічну ініціативу, свободу підприємницької діяльності, вільну конкуренцію, договірні відносини між суб'єктами господарювання, обмежене втручання держави в господарську діяльність тощо. Проте із зазначених визначень стає також зрозумілим, що вона не здатна забезпечити соціально-економічні гарантії для соціальних суб'єктів, справедливий розподіл суспільних благ, рівність різноманітних

соціальних статусів. Може спричиняти економічні кризи, банкрутства, безробіття, люмпенізацію та поляризацію суспільства на занадто бідних та надзвичайно багатих.

А тому змішана економічна система як загальносоціальна економічна гарантія конституційно-правового статусу українського народу є оптимальною, адже вона забезпечує функціонування різних форм власності, рівноправне становище суб'єктів господарської діяльності, високий рівень розвитку продуктивних сил, найбільш доцільне поєднання ринкової економіки та державного її регулювання, формування «середнього прошарку» населення, отже, громадянського суспільства, соціальну захищеність громадян, тобто українського народу. До того ж саме змішана економічна система може стати соціально-економічною основою існування соціальної держави у країні.

Свобода економічної діяльності як загальносоціальна економічна гарантія конституційно-правового статусу українського народу означає можливість формувати свою економічну політику, економічну стратегію і тактику, упроваджувати їх у життя, реалізовувати основні економічні функції, налагоджувати економічні відносини з іншими країнами, керуватись економічними інтересами українського народу. Беззаперечно, для запровадження свободи економічної діяльності необхідний економічний потенціал та надійні економічні перспективи.

Основою свободи економічної діяльності є наявність рівноправних, незалежних і таких, що ефективно функціонують, приватної, колективної, державної власності та власності українського народу. Саме остання як критерій оцінки та джерело виникнення приватної, колективної та державної власності може забезпечити свободу економічної діяльності всіх суб'єктів, що здійснюють економічну діяльність.

Загальносоціальні культурні гарантії конституційно-правового статусу українського народу – система умов, засобів та способів забезпечення правового становища українського народу в національному суспільстві та державі, серед інших народів, закордонних суспільств і держав, міжнародних об'єднань, що функціонують у сфері культури.

Загальносоціальними культурними гарантіями конституційно-правового статусу українського народу є сенс визнавати розвиток національної культури та культури корінних народів і національних меншин, охорону культурної спадщини, розвиток і функціонування української мови.

Розвиток національної культури та культури корінних народів і національних меншин як загальносоціальна культурна гарантія конституційно-правового статусу українського народу передбачена ст. ст. 11 та 12 Конституції України та Законом України «Про культуру» від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI. Згідно з останнім, «<...> культура – сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти» [7].

Гарантування розвитку національної культури та культури корінних народів і національних меншин у ст. 11 Конституції України відбувається шляхом

покладання обов'язку на державу: 1) сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури; 2) сприяти консолідації та розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин. Також ст. 12 Конституції України покладає обов'язок на всю країну, тобто на український народ, суспільство та державу, дбати про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави [3].

Беззаперечно, розвиток національної культури та культури корінних народів і національних меншин, як загальносоціальна культурна гарантія конституційно-правового статусу українського народу, насамперед закріплено а Законі України «Про культуру» від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI, де передбачені розділи: «Права і обов'язки у сфері культури»; «Фінансування і забезпечення господарської діяльності закладів культури»; «Соціальні гарантії працівників у сфері культури»; «Участь громадськості у розвитку сфери культури»; «Міжнародні культурні зв'язки»; «Відповідальність за порушення законодавства про культуру» [7].

Саме таким способом, через права й обов'язки, фінансування і забезпечення господарської діяльності закладів культури, соціальні гарантії працівників, участь громадськості в розвитку сфери культури, міжнародні культурні зв'язки, відповідальність за порушення законодавства про культуру, гарантується конституційно-правовий статус українського народу у сфері культури. В абз. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про культуру» від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI зазначено, що основною засадою державної політики у сфері культури є «визнання культури одним з основних факторів самобутності Українського народу – громадян України всіх національностей <...>», в абз. 1 ч. 2 ст. 4 закріплено, що держава у пріоритетному порядку створює умови для «розвитку культури української нації, корінних народів та національних меншин України» [7].

Охорона культурної спадщини, як загальносоціальна культурна гарантія конституційно-правового статусу українського народу, регламентується ч. 4 та 5 ст. 54 Конституції України, у яких зазначається відповідно: «Культурна спадщина охороняється законом»; «Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами» [3]. Тобто історичні пам'ятки й інші об'єкти, які становлять культурну цінність, визнаються спадщиною українського народу, саме вони охороняються законом, а держава лише забезпечує їх збереження та вживає заходів для повернення в Україну тих, які перебувають за її межами.

Охорона культурної спадщини як загальносоціальна культурна гарантія конституційно-правового статусу українського народу детально передбачається законами України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р. № 1805-III [8], «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 р. № 1068-XIV, у якому зазначено, що «культурні цінності – об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України <...>» [9], «Про охорону прав на промислові зразки»

від 15 грудня 1993 р. № 3688-ХІІ [10], «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 р. № 3689-ХІІ [11], іншими нормативно-правовими актами.

Розвиток і функціонування української мови як загальносоціальна культурна гарантія конституційно-правового статусу українського народу врегульований у ст. 10 Конституції України, у ч. 1 якої зазначено: «Державною мовою в Україні є українська мова», а в ч. 2 закріплено: «Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України», у ч. 5 зазначено: «Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом» [3].

Аналіз ч. 5 ст. 10 Конституції України переконує, що всебічний розвиток і функціонування української мови гарантуються в усіх сферах соціального життя і на всій території України. Це підтверджується в рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень ст. 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її в навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) від 14 грудня 1999 р. № 10-рп/99, у якому зазначено: «Положення ч. 1 ст. 10 Конституції України, за яким «державною мовою в Україні є українська мова», треба розуміти так, що українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (ч. 5 ст. 10 Конституції України)» [12].

Під законом, про який ідеться в рішенні Конституційного Суду України, розуміють насамперед Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII, у ч. ч. 2 та 3 ст. 1 якого наголошується: «Статус української мови як єдиної державної мови зумовлений державотворчим самовизначенням української нації. Державний статус української мови є невіддільним елементом конституційного ладу України як унітарної держави» [13]. Тобто визначення розвитку і функціонування української мови як загальносоціальної культурної гарантії конституційно-правового статусу українського народу, по-перше, зумовлене державотворчим самовизначенням української нації, по-друге, є невіддільним елементом конституційного ладу України.

До того ж зазначений Закон України встановлює відповідальність за спотворення та створення перешкод і обмежень у застосуванні української мови, запроваджує, відповідно до ч. 1 ст. 49, посаду Уповноваженого із захисту державної мови, з метою сприяння функціонуванню української мови як державної у сферах суспільного життя, що ним визначаються, на всій території України [13], що також може розглядатися як загальносоціальна культурна гарантія конституційно-правового статусу українського народу.

Отже, як висновок варто зазначити, що до економічних загальносоціальних гарантій конституційно-правового статусу українського народу варто віднести

загальнонародну та приватну власність, змішану економічну систему, свободу економічної діяльності, а до культурних – розвиток національної культури та культури корінних народів і національних меншин, охорону культурної спадщини, розвиток і функціонування української мови. Зазначені й охарактеризовані різновиди загальносоціальних економічних та культурних гарантій надзвичайно важливі та здатні забезпечити конституційно-правовий статус українського народу тільки у своїй сукупності та взаємодії.

Література

1. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10-ти т. / відп. ред. : Ю.І. Римаренко та ін. Київ : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре»», 2005. Т. II : Права людини у контексті поліцейської діяльності. 1224 с.
2. Магновський І.Й. Гарантії прав і свобод людини та громадянина у праві України (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2003. 20 с.
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Іванов С.О., Сніцар І.В. Особливості здійснення права власності Українського народу органами державної влади. *Захист права власності Українського народу: вітчизняні реалії та зарубіжний досвід для України* : матеріали І Щорічної міжнародної науково-практичної конференції, 22 вересня 2016 р. Київ : Національна академія прокуратури України, 2016. 226 с.
5. Ринкова економіка. Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ринкова_економіка.
6. Юридична енциклопедія : у 6-ти т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 5 : П – С. 2003. 736 с.
7. Про культуру : Закон України від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 24. Ст. 168.
8. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8 червня 2000 р. № 1805-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 333.
9. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21 вересня 1999 р. № 1068-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 48. Ст. 405.
10. Про охорону прав на промислові зразки : Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3688-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 34.
11. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3689-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 36.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень ст. 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) від 14 грудня 1999 р. № 10-рп/99, справа № 1-6/99. *Офіційний вісник України*. 2000. № 4. Ст. 125.
13. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.

Анотація

Колодій О. А. Загальносоціальні економічні та культурні гарантії конституційно-правового статусу українського народу. – Стаття.

Грунтуючись на зазначених визначеннях, можна констатувати, що загальносоціальні економічні гарантії конституційно-правового статусу українського народу – це система умов, засобів та способів забезпечення правового становища українського народу в національному суспільстві та державі, серед інших народів, закордонних суспільств та держав, міжнародних об'єднань, що функціонують у сфері економіки.

Найбільш важливими загальносоціальними економічними гарантіями конституційно-правового статусу українського народу варто визнати загальнонародну та приватну власність, змішану економічну систему, свободу економічної діяльності.

Автором визначено, що ефективності забезпечення права власності українського народу як загальносоціальної економічної гарантії конституційно-правового статусу українського народу завдає істотної шкоди ототожнення права власності українського народу із правом державної та комунальної власності.

Стверджується, що перевагами ринкової економіки є те, що вона забезпечує рівноправність різних форм власності, економічну ініціативу, свободу підприємницької діяльності, вільну конкуренцію, договірні відносини між суб'єктами господарювання, обмежене втручання держави в господарську діяльність тощо. Проте із зазначених визначень стає також зрозумілим, що вона не здатна забезпечити соціально-економічні гарантії для соціальних суб'єктів, справедливий розподіл суспільних благ, рівність різноманітних соціальних статусів.

Доведено, що свобода економічної діяльності як загальносоціальна економічна гарантія конституційно-правового статусу українського народу означає можливість формувати свою економічну політику, економічну стратегію та тактику, впроваджувати їх у життя, реалізовувати основні економічні функції, налагоджувати економічні відносини з іншими країнами, керуватись економічними інтересами українського народу.

До економічних загальносоціальних гарантій конституційно-правового статусу українського народу варто віднести загальнонародну та приватну власність, змішану економічну систему, свободу економічної діяльності, а до культурних – розвиток національної культури та культури корінних народів і національних меншин, охорону культурної спадщини, розвиток і функціонування української мови.

Ключові слова: публічна влада, конституційні гарантії, соціально-економічні гарантії, культурні гарантії, правосуб'єктність, український народ, конституційно-правовий статус.

Summary

Kolodiy O. A. General social, economic and cultural guarantees of the constitutional and legal status of the Ukrainian people. – Article.

Based on these definitions, it can be stated that the general social and economic guarantees of the constitutional and legal status of the Ukrainian people are a system of conditions, means and ways to ensure the legal status of the Ukrainian people in national society and state, among other nations, foreign societies and states, units operating in the economy.

The most important general social economic guarantees of the constitutional and legal status of the Ukrainian people should be recognized as public and private property, mixed economic system, freedom of economic activity.

The author determines that the effectiveness of ensuring the property rights of the Ukrainian people as a general social economic guarantee of the constitutional and legal status of the Ukrainian people causes significant damage to the identification of property rights of the Ukrainian people with state and communal property.

It is argued that the advantages of a market economy are that it ensures equality of various forms of ownership, economic initiative, freedom of entrepreneurial activity, free competition, contractual relations between economic entities, limited state intervention in economic activities, etc. However, from these definitions it also becomes clear that it is not able to provide socio-economic guarantees for social actors, fair distribution of public goods, equality of various social statuses.

It is proved that freedom of economic activity, as a general social economic guarantee of the constitutional and legal status of the Ukrainian people means the ability to shape their economic policy, economic strategy and tactics, implement them, implement basic economic functions, establish economic relations with other countries, be guided by economic interests of the Ukrainian people.

The economic and social guarantees of the constitutional and legal status of the Ukrainian people include public and private property, mixed economic system, freedom of economic activity, and cultural – the development of national culture and culture of indigenous peoples and national minorities, protection of cultural heritage, development and functioning of Ukrainian languages.

Key words: public authority, constitutional guarantees, socio-economic guarantees, cultural guarantees, legal personality, Ukrainian people, constitutional and legal status.